

СЕМАНТИКА ПРИРОДИ Й ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ГЕРАЛЬДИЦІ КРАЇН СВІТУ

Шевченко Р.Ю.

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
вул. Митрополита Василя Липківського, 35, 03035, м. Київ
azimut90@ukr.net

У статті проведений аналіз гербів країн світу на наявність семантики навколишнього середовища, а саме природних і техногенних об'єктів. Проведено класифікацію об'єктів довкілля та їх статистичний аналіз. Визначені складники екологічної семантики, об'єкти природно-територіального комплексу. Детально класифіковані країни залежно від відображення на їх гербах флори та фауни, фізико-географічних об'єктів та особливостей кліматичного поясу, унікальних орографічних об'єктів на їх території. Робота містить складену карту географічної типізації гербів країн світу. Проведена кореляція між відображенням екологічних складників на гербі й екополітикою уряду відповідної країни та її політико-географічним положенням. Дослідження має еколого-просвітницький характер і дозволить найбільш широко вивчати екологічне та природоохоронне країнознавство, біогеографію й особливості територіальної організації унікальних об'єктів природно-заповідного фонду світу. *Ключові слова:* екологічна семантика, флора, фауна, географічне положення, екологічна складова частина, об'єкт природи, техногенний об'єкт.

Семантика природы и экологической безопасности в геральдике стран мира. Шевченко Р.Ю. В статье проведен анализ гербов стран мира на наличие семантики окружающей среды, а именно природных и техногенных объектов. Проведена классификация объектов окружающей среды и их статистический анализ. Определены составляющие экологической семантики, объекты природно-территориального комплекса. Подробно классифицированы страны в зависимости от отражения на их гербах флоры и фауны, физико-географических объектов и особенностей климатического пояса, уникальных орографических объектов на их территории. Работа содержит составленную карту географической типизации гербов стран мира. Проведена корреляция между отображением экологических составляющих на гербе и экополитикой правительства соответствующей страны и ее политико-географическим положением. Исследование имеет эколого-просветительский характер и позволит наиболее широко изучать экологическое и природоохранное страноведение, биогеографию и особенности территориальной организации уникальных объектов природно-заповедного фонда мира. *Ключевые слова:* экологическая семантика, флора, фауна, географическое положение, экологическая составляющая, объект природы, техногенный объект.

The semantics of nature and environmental safety in the heraldry of the states of the world. Shevchenko R. The article analyzes the emblems of the world for the presence of semantics of the natural environment, namely: objects of nature and man-made objects. The classification of environmental objects has been carried out, their statistical analysis has been carried out. The components of ecological semantics, objects of the natural-territorial complex are determined. Details of classified countries on the issue of displaying flags and fauna on their emblems, physical and geographical objects and climatic zones, unique orographic objects in their territory. The work contains a composite map of the geographical typography of the emblems of the world. A correlation was made between the reflection of the ecological components on the emblem and the ecopolitics of the government of the country and its political and geographical position. The research has an ecological and educational character and will allow the most extensive study of ecological and environmental research in the region, biogeography and the peculiarities of the territorial organization of unique objects of the nature reserve fund of the world. *Key words:* ecological semantics, flora, fauna, geographical position, ecological component, object of nature, technogenic object.

Постановка проблеми. На початок 2019 р. на політичній карті світу налічується 193 країни, а з урахуванням невизнаних країн і залежних територій кількість державних утворень сягає 300. Кожна з них має свою державну або територіальну символіку, яка зазвичай відображає фізико-географічні особливості та історичні події, пов'язані з державою. Значна кількість країн має еколого-географічну та природно-техногенну семантику. Семантика – це змістовна частина емблеми, герба або будь-якого графічного зображення, що несе смислову інтерпретацію у відкритому або закодованому вигляді. Вона представлена на будь-яких зображеннях, у т. ч. кар-

тографічних і геральдичних, які мають державне або комерційне значення.

Актуальність дослідження. В еколого-освітньому просвітництві наукове дослідження семантики актуальне як виявлення об'єктів природи й екологічної безпеки на гербах офіційно визнаних країн світу. Семантичні складники гербів дають еколого-географічну характеристику особливостям флори та фауни, ексклюзивним промислово-антропогенним комплексам, що відіграють ключову роль в економіці будь-якої країни, та екологічній політиці урядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації з проблем семантики в україн-

ській бібліографії відсутні, а на географічних сайтах представлена лише описова частина гербів країн світу [1–4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ще не розроблена наукова класифікація гербів країн світу, зокрема відображення природних і техногенних об'єктів, сакральних гір, ендемічної чи зниклої флори та фауни, еколого-туристичних антропогенних дестинацій.

Мета статті – вивчити семантику 193 країн світу та на основі аналізу провести її класифікацію за схемою:

- об'єкти природи: флора, фауна, фізико-географічні особливості території;
- типізація гербів за семантикою природних і техногенних об'єктів;
- кореляція еколого-географічної, природно-техногенної складової частини герба з фізико-еколого-географічними зонами, кліматичними поясами, розташуванням відносно геодезичних особливостей країни на земній кулі;
- зв'язок між насиченістю еколого-географічних об'єктів на гербі й екогеополітикою, яку проводить уряд країни, рівнем екологічної безпеки або небезпеки території, місцем проживання населення;
- карта класифікацій і типів еколого-техногенної семантики гербів країн світу.

Виклад основного матеріалу. Все у світі має сенс, значення та інтерпретацію і закладається в геометричні, кольорові та просторові знаки. Ф Ніцше писав, що держава повинна уважно ставитися до своїх символів, емблем і знаків, які будуть віддзеркаленими у філософії нації та закладатимуться в асоціативне уявлення про внутрішню та зовнішню політику, зокрема й екологічну [5].

Герб – це не просто символ країни, а своєрідне вираження історико-географічних особливостей місцевості. Багато гербів різних країн містять інформацію про природу. Це герби країн Африки, Азії та Латинської Америки, тобто країн, що розвиваються. У символіці розвинених країн (наприклад, країн Європи) частіше зустрічаються геральдичні символи, які не належать до природи.

Найчастіше зображують на гербах і прапорах географічне положення, рослини та тварин, символічність яких визнана з давніх часів. Їх вважали захисниками та визначали символами народи та країни. Рідше зустрічаються зображення ґрунтів, рельєфу й особливостей населення.

За результатами досліджень державних гербів близько 300 державних утворень на планеті ми виявили, що семантика природи й екологічної безпеки має таку статистику:

А) природні об'єкти:

- окремо рослини на гербах – 8,6%;
- поєднання декількох рослин – 6,7%;
- поєднання рослини та тварини – 3,5%;

- тварина – 18,6%;
- декілька тварин – 12,5%;
- людина – 2,4%;
- фізико-географічні об'єкти – 5,4%;
- явища природи – 1,8%.

Б) об'єкти екологічної безпеки:

- транспортна інфраструктура – 2,8%;
- промислові об'єкти – 2,8%;
- пам'ятки історії, науки та техніки – 1%.

Отже, гіпотеза про те, що на гербах країн сучасного світу міститься екоінформація, яка відображає не тільки історичні, а й географічні особливості країн, повністю підтвердилася.

Основні фігури, що використовуються для складання гербів, поділяються на природні, штучні та фантастичні. Природними фігурами в геральдиці називають зображення, котрі відображають усе різноманіття світу природи. Природні фігури поділяються на основні групи:

- астрономічні об'єкти – сузір'я, навігаційні зірки та інші космічні тіла;
- сакральні природні об'єкти;
- стихійні явища природи;
- тварини та рослини;
- об'єкти та предмети промислового виробництва;
- пам'ятки історії, науки та техніки, мандрівництва.

До найдавніших гербових прикрас можна віднести рослини. Спочатку список дозволених до зображення рослин був обмежений, і кожна з них мала чітко певний сенс. Наприклад, лілія означала чистоту, троянда – надію та радість. Квіти (рослинні зображення) в геральдиці країн – це найдавніший семантичний елемент герба. Найбільш популярна – біла троянда, що є символом любові та віри, наприклад, на гербі Фінляндії. Троянда нині трансформувалася у символ картографії та географії й отримала назву «рози вітрів» із багатьма пелюстками. Так, на державному гербі Японії є шістнадцятипелюсткова хризантема. Завдяки довгому періоду цвітіння хризантема втілює щастя та довголіття. Не так давно в геральдиці молодих тропічних країн з'явилися зображення орхідеї, «вікторії-регії» – гігантського латаття (Гайана). Кактуси, що конструктивно представлені на гербі Мексики, мають особливе значення в економіці країни.

Іншим природним символом у геральдиці країн світу є дерева. Вони зазвичай зображуються з явними ознаками свого природно-кліматичного поясу. Натуралістично знаки природного середовища можуть зображуватися цілком або частинами. Популярні такі види дерев: дуб, сосна, ялина, клен, береза, олива, пальма, лавр, яблуко, баобаб. На гербі Барбадосу зображений бородатий фікус (а також орхідеї та цукрова тростина), що свідчать про різноманіття тропічної рослинності цієї країни. На гербі Гамбії зображена пальма – символ довговічності

та перемоги. На гербі Гаїті можна побачити капустяну пальму, що символізує свободу народу цієї країни.

Гілки дерев і кущів у геральдиці країн світу є старовинними геральдичними символами. Переважають лаврові й оливкові гілки: символи тріумфу, перемоги та миролюбства. На державних гербах більшості країн, зазвичай, вони зображуються разом у вигляді вінка. Прикладами є герби Греції, Італії, Мальти. Герби Аргентини та Сальвадора оточені гірляндою благородного лавра, який є символом перемоги. Герби Уругваю, Гватемали, Гвінеї-Бісау, Кіпру облямовують оливкові гілки, що означає мир, спокій, стійкість, щедрість і витонченість.

Плоди дерев у геральдиці також присутні. Вони можуть зображуватися групою, наприклад, у «розі достатку», або вплетеними у вінок, а можуть бути представлені будь-яким одним видом. Із класичних «геральдичних» плодів слід виділити виноград, помаранч, горіхи, гранат, яблуко, грушу, а також жолуді, шишки ялини та сосни, малину та качан кукурудзи, які в емблематиці належать до розряду плодів. Із плодів, введених до геральдики країн світу останнім часом, зазначаються: апельсин, лимон, ананас, кокос, банан, мускатний горіх. Вони зображені на гербах ряду тропічних острівних держав, наприклад, Ямайки. На гербі Анголи – національні символи цієї країни: кукурудза, кава та бавовна, відображаються також індустріальна та сільськогосподарська продукція. Бавовна та кава зустрічаються на гербах африканських країн.

Наступний природний символ у геральдиці – колосся. Воно виділяється в особливу групу через своє велике значення, особливо для держав, що виникли в ХХ ст. Зображення колосків переважно стилізуються або даються умовно. Зі злаків зазвичай зображують жито, пшеницю, просо (гаолян) і рис (на гербах держав Азії). Колосся може зображуватися окремо або групуватися у вінки, поєднуватися та чергуватися (різні види злаків) або зображуватися в снопах. На гербах Таджикистану й Узбекистану представлені колосся пшениці та стебла з розкритими коробочками бавовни, що характеризують головне природне багатство цих країн.

Отже, географічно рослини (флора) на гербах країн світу територіально класифікуються за такими територіальними ознаками:

Ананас: Ямайка, Антигуа та Барбуди.

Банан: Домініка, Гренада, Фіджі.

Баобаб: Сенегал, Екваторіальна Гвінея.

Бодяк: Велика Британія, Канада.

Виноград: Вірменія, Грузія, Туркменістан, невизнане Придністров'я.

Дуб: Гондурас, Італія, Куба, Литва, Мексика, Перу, Сан-Марино, Франція.

Кактус: Мальта, Мексика.

Кедр ліванський: Ліван (ендемік).

Клен цукровий: Канада.

Кавове дерево: Бразилія, Танзанія.

Латаття біле: Гайана.

Кукурудза: Ангола, Гренада, Замбія, Кабо-Верде, Кенія, Мозамбік, невизнане Придністров'я.

Лавр: Алжир, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гватемала, Греція, Домініканська Республіка, Заїр, Кіпр, Колумбія, Куба, Мексика, Парагвай, Перу, Сан-Марино, Тонга, Філіппіни, Франція, Еквадор.

Льон: Білорусь.

Горіх мускатний: Гренада.

Пальма: Багамські Острови, Венесуела, Гаїті, Гамбія, Домініканська Республіка, Західне Самоа, Катар, Кот-д'Івуар, Куба, Ліверія, Мавританія, Мальдівська Республіка, Парагвай, Перу, Сан-Томе і Принсіпі, Саудівська Аравія, Сейшельські Острови, Суринам, Сьєрра-Леоне, Тринідад і Тобаго, Фіджі, Еквадор.

Пшениця: Білорусь, Болгарія, Угорщина, Йорданія, Північна Македонія.

Рис: В'єтнам, Камбоджа, КНДР, Лаос.

Троянда: Велика Британія, Канада, Фінляндія.

Сосна: Гондурас.

Тютюн: Бразилія.

Трилисник: Білорусь, Ірландія.

Тростина цукрова: Фіджі.

Хінне дерево: Перу.

Хлібне дерево: Болівія.

Бавовна: Азербайджан, Ангола, Киргизія, Пакистан, Таджикистан, Танзанія, Туркменістан, Уганда, Узбекистан.

Унікальні й ексклюзивні рослини відображені на гербах таких країн:

Аруба – пара лаврових листків, які є традиційним символом миру, в лівій частині герба зображено алоє – головний експортний продукт і джерело доходу країни.

Бангладеш – у центрі герба – емблема латаття, обрамлена колоссям рису. Латаття є національною квіткою Бангладеш.

Габон – дерево, що знаходиться вгорі геральдичного щита, символізує торгівлю деревиною.

Гаїті – капустяна пальма, що символізує свободу.

Гана – в лівому нижньому кутку геральдичного щита зображено дерево какао, яке є символом сільськогосподарського багатства.

Гватемала – на геральдичному щиті зображено вінок з оливкових гілок, що символізує перемогу.

Гренада – на геральдичному щиті зображено сім троянд, які символізують сім спільнот Гренади.

Італія – оливкова гілка, що символізує внутрішній і зовнішній світ, а також дубова гілка як сила та достаток італійських людей.

Кіпр – оливкова гілка, яка символізує мир.

Китай – на геральдичному щиті зображені колоски пшениці, що символізують революцію.

Колумбія – оливкова гілка, яка символізує порядок.

Куба – королівська пальма, що символізує незламний характер кубинських людей.

Нова Зеландія – сніп пшениці, який символізує сільське господарство.

Саудівська Аравія – пальма як головне дерево.

У ході дослідження герби всіх країн світу проаналізовані та поділені на групи, що відображають той чи інший географічний компонент: географічне положення, рельєф, клімат, ґрунти, рослини, тварин, релігійні символи, населення, господарську діяльність.

Встановлено, що географічне положення на своєму гербі відбили 19 країн. Це Антіля, Антигуа та Барбуда, Аруби, Багамські острови, Бермудські острови, Віргінські острови, Кірібаті, Колумбія, Косово, Коста-Ріка, Куба, Мадагаскар, Північна Македонія, Нікарагуа, Сальвадор, Сейшели, Сьєрра-Леоне, Чад, Екваторіальна Гвінея. Наприклад, на гербі Мадагаскару зображена схематична карта острова, зображення контуру країни присутній на гербі Косово та Білорусі. На гербах Гондурасу (рис. 1), Колумбії і Словенії – океани та моря, які омивають ці країни.

Зображення рельєфу виявлені на 19 гербах. Це Алжир, Вірменія, Аруби, Болівія, Гондурас, Киргизія, Коста-Ріка, Куба, Непал, Нікарагуа, Сан-Марино, Словенія, Сомалі, Судан, Сьєрра-Леоне, Таджикистан, Тринідад і Тобаго, Уругвай, Еквадор, Північна Македонія. На цих гербах зображені гори, вулкани та горбисті області, гори Атлас, Арарат, Еверест, вулкан Кіліманджаро.

Клімат відбили у своїй символіці 8 країн: Кірібаті, Замбія, Ліберія, Танзанія, Алжир, Гондурас, Коморські острови, Уганда. Оскільки ці країни мають спекотний клімат, на їхніх гербах зображено тропічне сонце, яке символізує субекваторіальний та екваторіальний кліматичні пояси.

У 3 країн на гербі відображені особливості ґрунту – Нігерії, Танзанії, Мавританії. Ґрунти позначені кольором та означають родючість. Основне призначення цього символу – показати родючість ґрунту – позначене кольором: зеленим, жовтим, чорним, червоним.

На гербах 25 країн можна знайти різних тварин: Австралія – лев, кенгуру та страус ему, Бенін – пара леопардів, Болівія – альпака, Ботсвана – дві зебри, Лесото – крокодил.

Особливо цікаве те, що деякі країни відобразили на своїх гербах напрями господарської діяльності. На гербі Анголи – мачете та мотика, символи сільського господарства, зубчасте колесо представляє промисловість, вінок із кукурудзи, кави та бавовни – кавову та бавовняну культури. Два очеретяні стебла позначають важливість цукрової промисловості Барбадосу. Гана – золотий рудник, символ багатства корисних копалин. Нова Зеландія – два молоти, що символізують гірничу промисловість.

Поєднані природно-техногенні й еколого-географічні об'єкти є на гербі Білорусі. Контур Білорусі в центрі символізує територіальну цілісність країни. Зображення Землі та Сонця відображають стародавні традиції. Достаток і родючість втілена у вінку зі стиглих житніх колосків. Вінок прикрашений квітками конюшини, льону й оповитий стрічкою. Всі елементи символізують працю та багатство. Жито, конюшина та льон – традиційні складники сільського господарства.

Країни, на гербах яких представлена фауністична семантика:

Австралія – зображений лев, який символізує штат Тасманія, а також ендеміки материка – кенгуру та страус ему.

Аруба – лев на вершині геральдичного щита, символізує силу.

Багами – марлін і фламінго.

Бенін – щит оточений із двох боків парою леопардів – національними тваринами Беніну.

Болівія – зверху геральдичного щита зображена альпака, що є національною твариною цієї країни.

Ботсвана – дві зебри, зображені на гербі, є важливою частиною живої природи Ботсвани; на геральдичному щиті зображена голова бика, яка символізує високе значення худоби для Ботсвани.

Рис. 1. Герб Гондурасу
(фізико-географічна тематика)

Рис. 2. Герб Багамських островів
(фауністична тематика)

Рис. 3. Герб Лаосу (техногенна складова частина)

ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ТЕХНОГЕННІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕРБІВ КРАЇН СВІТУ

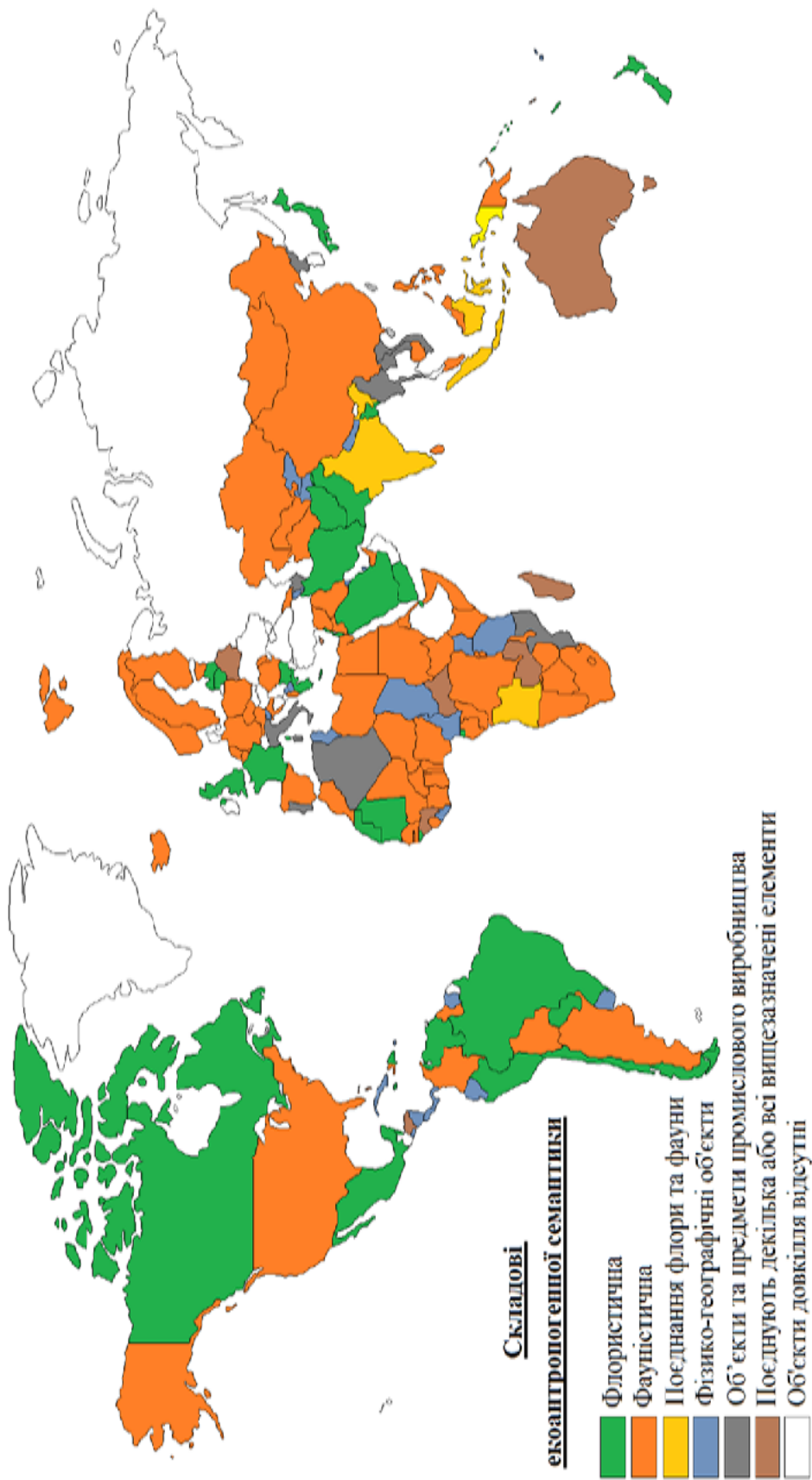

Рис. 4. Типи екосемантики гербів країн світу

Габон – дві пантери, що символізують пильність і хоробрість президента, котрий захищає націю.

Замбія – орел, який символізує свободу.

Зімбабве – дві лісові антилопи, що уособлюють єдність різних етнічних груп у Зімбабве; Зімбабвійський птах, який символізує національну самобутність.

Кайманові острови – лев як символ Великої Британії.

Колумбія – великий кондор, що символізує свободу.

Кот-д’Івуар – на геральдичному щиті зображена голова слона, яка вказує на джерело торгівлі – слонову кістку.

Лесото – крокодил, що символізує творчу націю Лесото.

Ліберія – білий голуб як знак миру.

Перу – коричнева вікунья, що символізує фауну Перу.

Особливо цікавим є те, що деякі країни відобразили на своїх гербах природні ресурси, тобто ті багатства природи, які людина може використовувати у своїй господарській діяльності:

Габон – золоті диски (візантін) у центрі щита символізують багатство країни на корисні копалини.

Гана – золотий рудник, який демонструє багатство природних копалин у Гані.

Замбія – природні ресурси Замбії: корисні копалини, гірська промисловість, сільське господарство і дика природа.

Кіпр – мідно-жовтий фон герба означає великі поклади мідної руди.

Нова Зеландія – два молоти, що символізують гірничу промисловість.

Сьєрра-Леоне – зелений колір на гербі вказує на сільськогосподарські та природні ресурси.

Танзанія – золота частина на геральдичному щиті символізує корисні копалини.

Трінад і Тобаго – два птахи колібрі символізують багатство природи островів.

Деякі країни як символи держави вирішили відобразити на своєму гербі національні символи: всесвітньо відомі промислово-антропогенні об’єкти та пам’ятки історії, науки та техніки:

Зімбабве – Велике Зімбабве (сіра будова в центрі щита), що символізує історичну спадщину нації.

Китай – «Небесна брама спокою» – вхід у «Заборонене місто» з площі Тяньаньмень у Пекіні.

Лаос – дамба на р. Нам Нгун (рис. 3).

Північна Корея (КНДР) – гідроелектростанція в гірському масиві Пектусон.

Тувалу – в центральній частині герба знаходиться зображення хатини.

Португалія – армілярна астрономо-картографічна сфера, що є символом мандрівництва та мореплавання у цій країні.

Білорусь – глобулярна картографічна проекція Землі.

Колір умовних позначень на гербах також відображає еколого-географічну складову частину. Так, на прапорі Мексики зелена смуга символізує достаток гарного ґрунту.

Природні багатства країн відображені гамою кольорів:

Аруба – одна зі смужок жовтого кольору символізує мінеральні багатства.

Замбія – зелений колір вказує на природні багатства країни; помаранчевий – на багатство країни мінеральними ресурсами (насамперед міддю).

Кіпр – мідний колір уособлює поклади міді.

Еритрея – жовтий колір символізує багатства мінеральних ресурсів країни.

Головні висновки. На рис. 4 представлена авторська комплексна (синтетична) карта світу із демонстрацією еколого-географічних і техногенних особливостей країн світу. За нею проведено кореляційний аналіз: у світі є лише 15 країн, що не мають екологічної складової частини в своїй державній символіці – Україна, Російська Федерація, Туреччина, Сербія, Чорногорія, Боснія та Герцеговина, Швейцарія, Чехія, Угорщина, Ірландія, Оман, Південна Корея, Ефіопія та деякі залежні території. У цих країнах найменше, окрім Кореї, реалізується екоцентрична політика та спостерігається недбале ставлення до навколишнього природного середовища. Більшість країн світу надають у геральдиці перевагу домінуючим у своєму довікеллі представникам флори та фауни.

За гербом можна визначити назву країни, оскільки ці символи відображають характерні екологічні та природно-техногенні особливості держави.

Близько 80% гербів і прапорів містять інформацію про природу – це прапори країн Африки, Азії і Латинської Америки, тобто країн, що розвиваються. У символіці розвинених країн (наприклад, країн Європи) частіше зустрічаються геральдичні символи, які не стосуються природи. Як наслідок, екополітика країн другого та третього світів більш екоцентрична, ніж промислово розвинених. Найчастіше зображується на гербах семантика географічного положення, рослини та тварини, рідше використовуються зображення ґрунтів, рельєфу й особливостей населення.

Література

1. Агибалова Е.В. Екологічна географія. Львів, 2018. 214 с.
2. Велибок Г., Медведєв М. Геральдичний альбом. 2018. № 378. С. 12–47.
3. Соколовський А.В. Символи державного суверенітету. Дніпро, 2015. 289 с.
4. Країни світу : довідник. Київ, 2018. 841 с.
5. Ніцше Ф. Людське, надто людське. Львів, 2018. 450 с.